

rova Pásma, v ústřední autostylizaci moderního básníka překonávajícího obrovské vzdálenosti prostoru i času („kráčel po laně z madridské katedrály / přes Řím Paříž Prahu až na Sibiř / kde prý měl zasázeť do ledu / červenou růži Evropy k žluté růži Asie...“), ale i v její silné vazbě na složku autobiografickou. Báseň je nepřímou polemikou s tradicí evropské poezie — iniciativu v budování celistvého tvaru synteticky uchopujícího osud jedince i světa okázale předává lyrickým prostředkům, obraznosti a asociaci jako její organizační síle. Ve skladbě *Edison* psané rozlehlým šestistopým trochejem se básník konfrontuje už s konkrétní postavou amerického vynálezce Thomase Alvy Edisona (1847—1931), klade si nad jeho osudem otázku smyslu lidského života, práce a tvůrčího činu. — Téma noci, jímž vrcholí *Akrobat* a které je jedinou časovou dimenzí *Edisona*, je znovu nastoleno v romaneskní, fantazmagorické skladbě *Silvestrovská noc*, psané v pravidelných čtyřverších, v nichž se básník na samém prahu roku setkává s hrozivým preludem smrti a uvědomuje si tragickou tíži vlastní výlučnosti jako toho, kdo ví „že každým dechem umírá“. Sbíрку uzavírá báseň *Neznámá ze Seiny* (1929), elegie nad neznámou utonulou dívkou.

Básně noci mají cyklickou stavbu připomínající sonátovou formu (expoziční, provedení, repríza). Úvodní básně jsou těsně spojeny s básněmi závěru (tělo mrtvého básníka — tělo mrtvé utonulé dívky, průvod kolem básnickovy rakve — pohřební průvod pradlenek). Také všechny jednotlivé básně se cyklicky uzavírají novým, přehodnoceným opakováním úvodního tématu (zejména v případě *Edisona* Nezval na sonátovou konstrukci výslovně upozornil). Tento na první pohled pouze kompoziční kruh je v díle neobyčejně významný, je ztvárněním ústředního tématu sbírky, koloběhu života a smrti. Celá skladba není věnována památce Otokara Březiny jen náhodou, přistupuje k tématu, které avantgarda let dvacátých vlastně odsunula ze zorného pole a jež bylo příznačné pro hlavní proud symbolistické lyriky obecně a pro poezii Březinovu zvláště: tajemství života a smrti. Povědomí symbolistické tradice je tu — ovšem už ve zcela jiných souvislostech — ožíváno i volbou básnických prostředků, rýmovou technikou, obrazností („tvé hašišové bradavky ční do prorockých vizi“) a konečně i přímými aluzemi k prvnímu básníku „noci“, Karlu Hynku Máchovi (citáty „dobrou noc“, „stíny modra nebe“). Tím vším, stejně jako faktem, že cyklická stavba současně odkazuje i k formální struktuře mýtu, je vědomí současného básníka vytrženo z hranic nové, moderní senzibility a odhaluje v sobě archetypy věčného problému člověka ve světě. Proto je tu moderní estetická zkušenost prostoupena četnými prvky z literární i předliterární tradice, nasává třiřet legend a bájí.

Sama ústřední autostylizace básníka jako Podivuhodného kouzelníka a Akrobata kladoucího si kardinální otázky smyslu existence je napojena na mytický předobraz zrození, smrti a nového zrození, v naší kultuře oživený křesťanstvím: je konfrontována s mytickým osudem Krista, přijímá jeho atributy, ale je i polemikou s nimi. V souvislosti celé skladby se stává dovršením obou těchto autostylizačních obraz básníka-tvůrce z rodu Edisonova, který naplňuje svůj osud tvůrčí prací a překonává tak chmurnou perspektivu nevyhnutelného konce přitakáním nekonečnému proudu života. V mnohém je tak Básněmi noci rozbíjen poměrně úzký názor avantgardy s příliš uměle vymezenou oblastí poetična a s odmítáním filozofické reflexe v poezii. Oživení otázky lidské tragiky jako problému, který nelze pominout, pootevřelo cestu k hlubšímu postihu skutečnosti, ale současně zproblematizovalo i původně neproblémové pojetí básnického subjektu; ten se znovu stává nenahraditelným nositelem výlučného básnického údělu, obrácený ke všem, ale zůstávající osamocen ve svém tvůrčím zápase.

V tomto smyslu sbírka doslova (a nejen datem vydání) uzavřela poetistická dvacátá léta. Stala se jedním z projevů přehodnocování poetistického východiska, ke kterému od druhé poloviny dvacátých let dochází (Závadova PANYCHIDA, Halasova SÉPIE, Seifertův *Pošťovní holub* aj.). Svou tvarovou disciplínou, využitím tradičních básnických útvarů jako nositelů nové estetiky sbírka pronikla do povědomí nečekaně velkého okruhu čtenářů (jen v roce 1930 měla dvě vydání) a získala je pro postupy moderní poezie.

vm

Cesta pěšky - Vilém Závada 1937

Ve čtyřech nepojmenovaných oddílech obsahuje sbírka kromě intimních a reflexivních básní především přírodní lyriku. Je tu v první řadě (v úvodním oddílu) nový, z dosavadních Závadových zpracování této tematiky umělecky nejintenzivnější cyklus veršů o rodném Ostravsku, pojetém jako dramatická krajina v situaci krajního ohrožení, zničená těžbou a průmyslem, sdílející se svými obyvateli tvrdý osud vykořisťování, boje o chléb, pracovního vypětí. Přeměny kraje vyvolané činností šachet a vysokých pecí se jeví jako geologické procesy — jako výbuchy sopek a přesuny zemské kůry; cesta ke skalnímu podloží je však i cestou k lidskému srdci, rozpjatému mezi vírou a beznadějí (básně *Ostrava*, *Rodný kraj*, *Marnotratný*

kraj aj.). Vznikl tak — v navázání na některé symbolistické verše Bezručovy — nový typ přírodní lyriky, předjímající dnes tak zjevnou a aktuální ekologickou problematiku. Tyto verše směřují k monumentalizaci, k obrazu souhrnnému a typizujícímu; nejde však jen o zachycení obecných kontur kraje, ale i o jeho dějiny, vývoj minulý i budoucí jako výsledek střetání protichůdných sil. — Protikladem těchto scénérií je Zavadovi venkovská krajina v nejpřudším žáru léta a zrání (4. oddíl), bičovaná sršícím sluncem. (Závada tu tentokrát má na mysli spíše krajinný typ než určitý region: báseň *Jižní krajina* má jihoslovanskou inspiraci.) Zážitek lehkosti a jasu mění přírodní obraz v symbol duchovního vzepětí — vzletu vzhůru, a zároveň vášnivého obětí země. Závada tu vytváří kladný protipól cynismu a vyprahlosti, které pro něho vždy byly nejtřetelnějšími příznaky prokletí moderního člověka (viz SIRENA). Ve své extatičnosti mají tedy tyto verše i význam morální. — Totéž platí o intimní a milostné poezii druhého a třetího oddílu, která evokuje — podobně jako v prvotině PANYCHIDA — okamžiky ticha a zdánlivého klidu, v nichž se soustřeďuje intenzita života jako v připomínkách ztraceného ráje. Je to právě síla a bezelstnost citového prožitku, co udržuje člověka vzpřímeného (báseň *Trn*).

Lyrika Cesty pěšky zahajuje novou etapu Zavadova básnického stylu. Spolu s orientací na kladný pól morálního hodnocení a soustředěním k jádru prožitku jsou potlačeny rétorické prvky i popisné hromadění souběžných představ. Závada vyvodil důsledky z ohlasu své SIRENY a tvoří teď lyriku oproštěnou, koncentrovanou, využívající pádné a myšlenkově nosné metafory; posláním veršů je často shrnuto v lapidárních gnómických výrocích. Těžiště uměleckého vyrovnávání se se skutečností se přesouvá do aktu pojmenování. Básně jsou soustředěny k uzlovým bodům pocitových a myšlenkových zvrátů, k vyostření konfliktů protikladných principů. Přečty a výplně jsou vypuštěny. Tím připomíná lyrika Cesty pěšky soudobou Halasovu sbírku DOKOŘÁN, ale oba básníci v době svého dozrání jdou už vlastními cestami.

Nejvýznamnější součástí sbírky je rozsáhlá titulní báseň zařazená jako samostatný pátý oddíl. Programatický obraz peší cesty jednak naznačuje přílnutí k tomu, co je v podmínkách společenské krize (jde jak o civilizační krizi, tak o krizi politickou v předvečer války) trvale a spolehlivě lidské, jednak zdůrazňuje společenství s prostými lidmi. Pracující lid je apostrofován jako udržovatel života, dárce chleba; také básníkův subjekt má na tom svůj podíl, neboť je to-muto chlebu „žárem a kvasem“. Následuje mnohovrstevný obraz země pojaté jako rodný kraj (tentokrát bez průmyslových atributů, ve své zemědělské a horské podobě), jako česká země v konkrétní

historické situaci fašistického ohrožení, a konečně i jako ontologický princip máchovské země-matky. V řadě jímavých obrazů země znenáhla přibývá konfliktů, básníkova hořkost je motivována sociální nespravedlností i obecně lidským údělem trpícího a smrtelného člověka. Básnický subjekt však usiluje o zahrnutí všech těchto rozporných a hodnotově protikladných aspektů země do jediného dramatického prožitku. Vrací se motiv noční cesty po vsích se zastávkami ve venkovských hospůdkách a obnovuje se téma prostého lidu, viděného nyní především v perspektivě české historie a tradice, vítězství a porážek, z nich vždy dokázal povstat a rozkvést. Jeho aktivita, staletí citového prožívání, touhy a lásky, postupují zemi: vytváří se jakýsi obrácený mýtus — jestliže jinde Závada svou geologickou obrazností připodobňuje společensky motivované procesy procesům přírodním, zde je naopak příroda postupována principem lidským a historickým („Ani hroudy nelíbané snem v rodném kraji nesmírném...“). Na širší scéně takto pojaté se nově rozehrává i drama básnického subjektu, který odvrhuje tíživý žal, chce zpívat důvěru i ranami a pozvedat zemi k naplnění svého snu. V básni *Cesta pěšky* se prostupuje individuální a kolektivní subjekt; morální poselství je sdělováno velice konkrétními, zároveň však v obecném českém povědomí zakotvenými motivy. Tak řadou rysů předjímá tato báseň z r. 1937 o rok pozdější vlnu demokratické bojovné poezie z období Mnichova.

Jak svědčí časopisecké otisky jednotlivých básní, prošel jejich text při přípravě knižního vydání četnými změnami; dovršoval se v nich vývoj ke zkratce a přesnosti. Později už autor text knihy neměnil. Kritika přijala Cestu pěšky jednoznačně kladně. Další vydání se však překvapivě uskutečnilo až v r. 1961. *mě*

Confiteor... - Josef Svatopluk Machar 1887

Macharova první sbírka, jejíž titul ironicky naráží na konfesi, náboženské vyznání víry, je věnována J. Arbesovi, spisovateli, který prý autora přesvědčil o tom, že básnické svědectví o vlastním nitru, o sobě samém jako člověku stojí za to vydat na veřejnost. Skládá se ze tří žánrově odlišných oddílů, přičemž obsahuje hlavně subjektivní lyriku. O jejím obsahu vypovídá úvodní autorovo krédo, veršovaný *Vstupní dialog*, polemický rozhovor básníka s občanem. Básník v něm odmítá tvořit verše, jež by sílily národ v jeho zápase, oživovaly dědictví předků, sloužily jako didaktický rádce a učitel